

УДК: 39:821.161.2-1:331.556.4(450=161.2)

Олена Гінда

ФОЛЬКЛОРНІ, ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТА ЕТНОМЕНТАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ У ПОЕТИЧНИХ НОВОТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАРОБІТЧАН В ІТАЛІЇ

У статті проаналізовано поетичний доробок представників української діаспори в Італії – унікальне явище, яке не вкладається в межі індивідуальної літературної творчості, оскільки у більшості творів виразно проявляється передовсім масова, а не індивідуальна свідомість. Прояви традиційної народної культури у поетичній творчості українських заробітчан помітні на усіх рівнях: жанровому, формально-змістовому, тематичному, образно-поетичному. Спостереження над тематикою і поетикою цього доробку проілюстровано прикладами найбільш типовими і характерними. У досліджуваному матеріалі виразно простежуються світоглядні та ментальні стереотипи української народної культури, які при своєму функціонуванні у чужоземному контексті зазнають як змістових, так і формальних трансформацій. Звідси випливає, що цей пласт духовної культури українського народу належить водночас його історії, етнографії та фольклорному світові і тому повинен бути всебічно дослідженим і вписаним до загальноукраїнського культурного простору.

Ключові слова: традиційна народна культура, фольклорний світ, українська діаспора в Італії, українські трудові мігранти, фольклористичний аналіз; жанровий, формально-змістовий, тематичний, образно-поетичний рівні художнього тексту.

Hinda O. The folkloric, ethnocultural and ethnomental elements in poetic heritage of the representatives of Ukrainian diaspora in Italy.

The article analyzes poetic heritage of the representatives of Ukrainian Diaspora in Italy – a unique phenomenon which exceeds the boundaries of individual literary work, since the majority of poems reveal, first and foremost, not mass but individual consciousness. In the works by Ukrainian migrant

workers traditional folk culture can be traced on different levels, in particular the levels of genre, form and plot, imagery and poetics. Observations of themes and poetics of the studied works are illustrated by examples which are viewed by the author as the most typical and characteristic ones. In the material under research one can discover the outlook and mental stereotypes of Ukrainian folk culture which, due to their functioning in the foreign context, undergo certain transformations both in plot and form. The author claims that this layer of intellectual culture of the Ukrainian nation belongs to its history, ethnography and folklore, and thus has to be meticulously researched and included into all-Ukrainian cultural space.

Key words: *traditional folk culture, folklore world, Ukrainian Diaspora in Italy, Ukrainian migrant workers, folkloristic analysis; genre, form and plot, image and poetics as levels of a literary work.*

Гинда Е. Фольклорные, этнокультурные и этноментальные элементы в поэтических новопроизведениях представителей украинской диаспоры в Италии.

В статье проанализировано творчество представителей украинской диаспоры в Италии – уникальное явление, которое не укладывается в рамки индивидуального литературного творчества, поскольку в большинстве произведений ярко выражено прежде всего массовое, а не индивидуальное сознание. Проявление традиционной народной культуры в поэтическом творчестве украинских трудовых мигрантов ощутимо на всех уровнях: жанровом, формально-содержательном, тематическом, образно-поэтическом. Наблюдения над тематикой и поэтикой исследуемого материала проиллюстрировано наиболее характерными и типичными примерами. В исследуемом материале выразительно прослеживаются мировоззренческие и ментальные стереотипы украинской народной культуры, которые, функционируя в “чужеземном” контексте, претерпевают как содержательные, так и формальные трансформации. Из этого следует, что этот пласт духовной культуры украинского народа принадлежит в равной степени его истории, этнографии и фольклорному миру и потому должен быть всесторонне исследован и вписан в общеукраинское культурное пространство.

Ключевые слова: *традиционная народная культура, фольклорный мир, украинская диаспора в Италии, укра-*

инские трудовые мигранты, фольклористический анализ; жанровый, формально-содержательный, тематический, образно-поэтический уровни художественного текста.

Приблизно 350 тисяч українців проживає і працює сьогодні в Італії. Це – дані офіційної статистики, натомість реальна кількість трудових мігрантів у цій країні є значно більшою. Четверта хвиля еміграції українців розпочалася у 90-х роках минулого століття і триває до сьогодні. Відтік українців за кордон дослідники пов’язують передовсім з нестабільною соціально-політичною ситуацією в Україні, наголошуючи, що за останній рік кількість тих, хто покинув батьківщину, суттєво зросла порівняно з попередніми роками. Українців, що працюють за кордоном, зазвичай називають “українськими заробітчанами”, “трудовами мігрантами”, натомість існують усі підстави, щоби зарубіжні українські спільноти маркувати саме як діаспори, виходячи з сучасного розуміння поняття, яке означає “... стійку форму спільноти інонаціональних іммігрантів, котра виникла у результаті міграції і проживає локально чи дисперсно поза історичною батьківщиною, яка спроможна до самоорганізації. Її представники об’єднані за змістовими та якісними духовними основами, що уможлиблює розпізнавання дочірнього клану базової нації за усіма матрицями життєтворчості, які спрямовані на якісне формування спільного менталітету..., який відповідає материнському етносу і згуртовує дочірній пласт в інокультурному середовищі за такими ознаками, як... групова самосвідомість, пам’ять про історичне минуле, культура народу” [2]. Українську діаспору дослідники вважають найчисельнішою у світі, водночас зазначаючи її розпорошеність. Розкидані по світах, українці намагаються якомога довше зберегти свою національну ідентичність: вони створюють школи українознавства, підтримують діяльність українських прицерковних громад, організовують осередки і гурти, проводять культурні заходи. Усе зазначене насамперед спрямоване на збереження й експлікацію української історії та культури у чужоземному середовищі.

Редакційна колегія українського християнського часопису “До світла”, що виходить під патронатом Української греко-католицької церкви Святої Софії у Римі, щоденно отримує ве-

лику кількість листів від українських трудівниць, котрі працюють чи не у всіх регіонах Італії, з поетичними (переважно) і прозовими творами дописувачів. Лише незначна частина цього доробку друкується у часописі, решта ж зберігається у архівах і чекає уваги науковців. Творчий доробок дописувачів – унікальне явище, яке аж ніяк не вкладається в межі індивідуальної літературної творчості. У більшості творів виразно проявляється передовсім масова, а не індивідуальна свідомість. Прояви традиційної народної культури у поетичній творчості українських заробітчан спостерігаємо на усіх рівнях: жанровому, формально-змістовому, тематичному, образно-поетичному. Свого часу про це писав Ростислав Крамар у статті “До питання фольклоризму та фольклоризації творчості трудових мігрантів” [3]. Автор зауважив, що творчість сучасної української трудової міграції – явище, на яке наука не звернула належної уваги. Сформульована майже три роки тому теза залишається актуальною й сьогодні. У нашій статті ми спробуємо звернути увагу на етнокультурні та етноментальні елементи у поетичних новотворах українських заробітчан в Італії. Традиційний обсяг статті спонукав нас обмежити ілюстрування спостережень над тематикою і поетикою творчого доробку української діаспори кількома прикладами, на нашу думку, типовими і характерними. Незалежно від обраного ракурсу дослідження, ми переконані, що загалом досліджувана проблема є мультидисциплінарною: аналізований пласт народної культури міцно вкорінений в історичний, соціальний і політичний контексти нашої доби, тож для всебічного її вивчення і висвітлення необхідне об’єднання зусиль культурологів, істориків, політологів, соціологів, психологів. Саме інтердисциплінарною природою досліджуваної проблеми вмотивована наявність у статті лаконічного статистично-соціологічного вступу.

В українській діаспорі в Італії більше вісімдесяти відсотків є вихідцями із західноукраїнських регіонів – це ті, хто найменше зазнав впливів ідеології “єдиного і непорушного”, а тому, відповідно, зберіг свій менталітет і свою національну культуру. Намагання не втратити власну національну ідентичність, легітимно і публічно маніфестувати унікальність своєї історії та національ-

них традицій було, на нашу думку, однією з причин бурхливого сплеску літературної творчості українських заробітчанонок.

Для публікації цього доробку у часописі “До світла” відведено окрему рубрику “Коли в душі народжується слово”. Більшість авторських текстів – це різножанрові поезії, які як за формальними, так і за змістовими ознаками мають фольклорно-етнографічні ознаки, а тому, на нашу думку, можуть бути предметом наукових студій. Ці поетичні новотвори мають друкований формат, більшість із них має авторів, хоча трапляються й анонімні; деякі ж авторки свідомо підписують свої тексти лише іменем без прізвища, чим акцентують типовий, узагальнюючий характер своїх історій, своїх переживань. Інколи до прізвища додають етнонім, наприклад: “Мирослава, бойкиня”. Безумовно, автори творів, змальовуючи власні почуття, переживання, емоції, поміж яких головними є туга за Батьківщиною і родиною, акцентовано експлікують етноментальну свідомість, особливо загострену в умовах чужини і соціальної ізоляції. Намагання особистісної самоідентифікації спонукає авторів до пошуків і визначення життєвого духовного стрижня як рятівної сили. Таким духовним стрижнем стають віра в Бога, беззаперечна святість рідних традицій, родинних цінностей, патріотизм, історична пам’ять. Ідентифікація свого простору (і матеріального, і духовного) спонукає до відтворення його також у формах традиційної культури: звідси – часте звернення до фольклорних жанрів або до синкретичних жанроформ з фольклорними елементами. Тож у цьому доробку найпоширенішими жанрами є пісні-хроніки, невольницька і сімейно-побутова лірика, плачі, заробітчанські пісні, поетичні меморати, наративи, бувальщини (деякі з них – з елементами політичної і соціальної сатири). Амплітуда емоційної забарвленості творів коливається від розпачливо-тужливої до сатирично-гумористичної.

Найтиповіша і найдраматичніша ситуація емігрантського життя – це неможливість заробітчанина довший час повернутися в Україну, що стало одним із найпоширеніших сюжетів.¹

¹ Причин тимчасового “невиїзного статусу” трудового мігранта може бути багато: це порушення візового режиму, і як наслідок – необхідність легалізувати свій статус. Оскільки бюрократичні процедури інколи тривають роками, людина стає справжнім заручником си-

У доробку заробітчачан творів на цю тематику чи не найбільше. Твір Світлани Грубої “Весілля” [1, с. 54] – відображення саме цього сюжету. За жанром – це поетична хроніка подій одного дня, і одночасно – драма-сповідь матері, яка не може поблагодісловити доньку до шлюбу, бо вона на чужині. Драматизм сюжету посилюється елементами ламентативності, крику-плачу в передостанніх рядках твору:

...Ой, не судіте мене ви, люди.
Адже ми тільки у тому винні,
Що опинились в чужій країні.
Чи хтось нас може тут зрозуміти?...

У “Весіллі” простежується поєднання двох традицій – літературної і фольклорної. Героїня, образ якої майже зливається з авторським², перебуває “тут” і “там” одночасно. Тут – це біля хворого сеньйора, якого вона доглядає, там – на доньчиному весіллі, кожну хвилину якого “бачить” і відчуває материним серцем. Ефект уявної присутності на весіллі при реальній відсутності максимально драматизує зміст, створює ефект “марення” героїні і, як наслідок, – кульмінаційні колізії у кожному мікросюжеті, у кожній строфі. Героїня впевнена, що “Пора вставати – до шлюбу доню благословляти”, а насправді – це їй тільки здається:

Минула нічка. Пора вставати –
До шлюбу доню благославляти...
Поворухнувся сеньйор у ліжку...

туації. Ось як самі заробітчачки описували подібні ситуації авторові статті: “довго виробляла документи”, “треба було дочекатися “пермес-со””, “здавала документи у квестуру, а їх там загубили”, “якби не дочекалася, мені б потім ніколи візи не дали, а маю борги за візу віддавати” тощо. Живучи у країні напівлегально, заробітчачани починають відчувати себе заручниками західноєвропейського ринку робочої сили, з одного боку, з іншого, – кризової ситуації на Батьківщині. Драматизм ситуації ускладнюється і гендерним складом “четвертої хвилі”, яка суттєво відрізняється від попередніх, адже більшість заробітчачан – це жінки, з яких лише шість відсотків не мають дітей, а решта – матері, у яких в Україні залишилися діти.

² Принагідно зауважимо: ще одним недослідженим аспектом заробітчачанської творчості є проблема максимального зближення і навіть “злиття” образів ліричних героїнь безпосередньо з авторками творів.

Поспіть, сеньйоре, поспіть ще трішки.
У вас, сеньйоре, також є діти,
Але цього вам не зрозуміти... [1, с. 54]

Сценарій весільного дійства, освячений традиційною народною символікою (заплітання молодої, віночок, одягання молодої, приїзд молодого, коровай, благословення батьків, шлюб у церкві, весільні музики тощо), героїня проживає наче-то реально: “Пора вставати – До шлюбу доню благославляти...”, “В моєї доні сьогодні свято”, “Вплітають доні віночок в коси...”, “Благословляю тебе я, доню...”, “Ідіть до шлюбу, щоб не спізнитись...”, “Мені б зі шлюбу дітей зустріти ...”, “Ідуть вже гості. Музики грають”, “В моєї доні весілля нині ...” тощо. І так, як дві сюжетні лінії реальних і уявних подій чергуються у поезії, так само чергуються поетична лексика і образність. Для зображення реальності “тут” – перелік буденних справ, які жінка має переробити, побутові подробиці, розмовна лексика; для “там” – поетичний стиль українських народних весільних пісень з усією емоційною палітрою: від суму до радості. Можна порядково простежити це чергування:

... Музики грають. Чи це здається?
Сеньйор ще кави горнятко просить.
Вплітають доні віночок в коси.
Благословляю тебе я, доню...
Сльоза зосталась на телефоні...
Хай береже вас Пречиста Мати.
Прости, не можу тебе обняти.
А ти не можеш мені вклонитись.
Ідіть до шлюбу, щоб не спізнитись...
Схолола кави... Іду, сеньйоре!
Чому я плачу? Чи в мене горе?
Ні, ні, сеньйоре, хай Бог боронить!
Виходить заміж сьогодні доня.
...Чи хтось нас може тут зрозуміти?...
Мені б зі шлюбу дітей зустріти...
Ідуть вже гості. Музики грають,
Моє серденько надвоє крають...

Простір і час ліричної героїні роздвоюються на традиційну для фольклору антитезу “свого” і “чужого”, на “тут” і “там”. Але ця фольклорна антитеза втрачає своє традиційне конструювання, бо “тут” виявляється все “чуже”, а “своє” знаходиться у недосяжно-далекому “там”. Деструкція традиційного, усталеного архетипу створює неймовірний за своєю емоційною напругою ефект “загубленості” героїні в часі і просторі, а документалізм ситуації, невігаданість історії робить цю напругу ще сильнішою. Наявність образу сонця, як традиційного народного символу тепла, ласки і життєдайної сили приносить у твір ліризм і оптимістичні ноти. Ліризмом і духовною силою оповитий і образ головної героїні: у своїх переживаннях, своєму терпінні і болю вона зберігає людяність, безмежну доброту, гідність і високу жертвовність.

Твір Олени Мачуги “Збігають дні, проходять ночі...” – ще одна поетична сповідь, за жанровими ознаками близький до народної соціально-побутової лірики:

Збігають дні, проходять ночі,
Не зоглядишся – й рік минає.
Чому, душе моя, ти плачеш?
Чому ти спокою не маєш?
Сплела в вінок я зими з веснами,
Вже на порозі шістдесят.
На чужині далеко, дочко, ми,
А роки швидко так летять.
...Чужий бо край – не рідна мати,
Не пожаліє, не пригорне,
Спішим додому повертатись! [4, с. 60]

Не тільки жанрова форма, але й фольклорні образи-символи, народнопісенна метафорика, традиційні антитези і порівняння зближують цей твір з народнопісенною традицією. Такого роду мотиви сумовито-журливого характеру знаходимо й у наступному вірші авторки – теж сповіді. Тужливі роздуми, стан розпуки, болю і страждання, а головне – загубленості у чужому світі – основні мотиви цієї душевної сповіді. Цю загубленість підсилює факт відсутності назви країни, бо чужа земля так далеко

від України, і така вона немила, що й називати її нема потреби:

...Думками завжди на Вкраїні,
А на чужині лиш ночую...
...Таких як я є тут багато,
Що подалися у світи
І залишили рідну хату,
Щоб дітям й внукам помогти.
А час біжить, все може статись,
Одна надія лиш на Бога,
За рік – нема з чим повертатись,
А потім вже – нема до кого... [5, с. 60–61]

Особливо значущими є останні рядки поетичної сповіді: “За рік – нема з чим повертатись, а потім вже – нема до кого”. Це – прислів’я, що стало чи не найпопулярнішим у колі українських заробітчан. Лаконізм його форми контрастує з трагізмом сконцентрованого, згорнутого типового сюжету, який “проживають” майже всі, хто приїхав на заробітки: за рік роботи на чужині заробітчани заледве спроможні віддати борги, що позичали на візу та дорогу. Перший рік – це найважче випробування для трудового мігранта: відсутність легального статусу, чорний ринок праці, натомість “легальний” український рекет у південних регіонах,³ обмежена комунікація, фінансова скрута, економія навіть на дзвінках додому, ізольованість, десоціалізація, і як наслідок – психологічні та навіть психічні проблеми. Тих же, хто витримує перший рік, легалізує свій статус і починає заробляти, у наступні роки чекає нове випробування – сімейні проблеми. З боєм пишуть заробітчанки, що їх “забувають” на Батьківщині навіть найрідніші люди, натомість користуються грішми, що вони так тяжко заробляють. Поетична творчість стає для багатьох душевним порятунком, духовною підтримкою, тому й віршувати починають і ті, хто ніколи перед тим не брався за перо. Виникає своєрідне комунікативне поле “своїх на чужині”. Відірваність від своєї сім’ї, народу, Батьківщини, і, як наслідок, – бажання відчути на чужині

³ Про це згадує Ростислав Крамар у статті “До питання фольклоризму та фольклоризації творчості трудових мігрантів”, див: [3].

підтримку “своїх”, “сестриць”, “журавочок”, як називають своїх співвітчизниць-заробітчанок авторки творів, спонукає до творчого спілкування, до поетичних діалогів. Вони ідентифікують себе як спільнота, для якої важливими, як уже згадувалося, є головні ознаки етнічної самоідентифікації: віра в Бога, висока моральність, відданість родині, Батьківщині, українському народові, людські чесноти, жертвовність.

Часто вживані і повторювані у творах традиційні народнопоетичні образи і символи формують особливо значущі етноментальні коди, які можна диференціювати і умовно виокремити з них три групи. Перша група – це образи і символи на позначення найважливіших духовних і життєвих цінностей: Україна-матінка, Господь Бог, Мати Божа (Пречиста, лілія, Діва, Заступниця), рідна земля, мій народ, ненька, рідний дім, родина, діти, старенькі батьки, любов, молитва. Друга група – це група образів і символів, з якими асоціюється свій простір (як духовний, так і фізичний/географічний): козаки, слава козацька, воля, слава дідів, вишиванка, мамина пісня, калина, верба, вишня, мальви, чорнобривці, айстри, барвінок зелений, яблуневий (вишневий) цвіт, духмяні липи, м’ята, сади, лани, жита, поля, льон, волошки сині, маки, ромашки, покоси, духмяне сіно, зелен-розмай, чисті роси, ліси, діброви, струмочки, джерело, річка, місяць, серпанок, сонце, зіроньки, Різдво, Навечір’я, коляда, вертеп, Паска, писанки, крашанки, веснянки тощо. Третю групу становлять ті образи і символи, які пов’язані з чужим простором, які зазвичай драматично і трагічно забарвлені: самотність, сирота, билина в полі, журавлі, лелеки, чайки, перелітні птахи, пташка, порожній дім, плач, сльози, сльозами вмиті очі, сивина, ніч, дощ, сумна/далека дорога, злидні, чужина, чужа домівка, чужі пороги, неволя, рабство, рабування, Україна-вдова, краї далекі, чужі краї, сира земля, чекання, сон, думи, розлука, скорбота, страждання, туга, ностальгія, забуття, вина, мертва душа, гріх, закордони, страньєра (італійською – іноземка), чужоземка тощо.

Привертає увагу поступове формування етноетикетних форм спілкування українок-заробітчанок: звертальні форми “жіночки” і “жіноцтво” (тексти 2003–2005-го років) поступово заступа-

ють “землячки”, “сестри”, “сестриці”, “сестрички” (“моя сестричко, нам пора додому”, “ви, мої сестриці, в далекому краї скромні трудівниці”), “журавлі”, “журавочки” (“час вже нам, журавочки, додому”, “журавочки, вертаймося до хати”), рідше – лелеки, чайки, перелітні птахи. У цьому локальному явищі спостережаємо елементи загального процесу поступового гуртування й об’єднання українців за кордоном, формування “внутрішніх” традицій, що зорієнтовані передовсім на національні.

Отож, культурна парадигма новотворів української діаспори в Італії, так само як інших новостворених за кордоном українських громад/спільнот, опирається на традиційні духовні цінності, сформовані передусім спільним історичним минулим, сприйняттям минулого, але більшою мірою – теперішнього і майбутнього, свого і чужого простору і соціуму, природи, інших соціумів, народів, а також стосунків і норм поведінки всередині своєї спільноти. Трансформація форм та образів творчого доробку представників української діаспори в Італії пов’язана насамперед із впливом й обрамленням чужоземного контексту, у якому всі традиційні елементи набувають підкреслено драматичного забарвлення, зазнають змістових і формальних змін. Кореляція цих елементів відбувається й під впливом літературної традиції, засвоєної авторами і спільної для більшості з них. Важливо урахувати високий рівень освіти дописувачів, бо це суттєво позначилося на їхньому світогляді та інтелектуальному просторі: фольклорні елементи у творах часто-густо переплітаються з літературними ремінісценціями, подекуди з публіцистичними, соціально-політичними фрагментами. Творчий доробок українських трудових мігрантів в Італії являє собою унікальний феномен, у якому виразно простежуються світоглядні та ментальні стереотипи української народної культури. Цей пласт духовної культури українського народу належить водночас його історії, етнографії та фольклорному світові і тому повинен бути всебічно дослідженим і вписаним до загальноукраїнського культурного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Груба С. Весілля. Кузова, Тернопільська область // До Світла. – 2006. – № 6-7 (51-52). – С. 54.

2. Залитайло И. В. Социокультурные характеристики этнонациональных диаспор в провинциальной России : Дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 : Тамбов, 2004 164 с.: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/127133.html#contents> 07.12.2009.

3. Крамар Р. До питання фольклоризму та фольклоризації творчості трудових мігрантів // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 3. – С. 80-85.

4. Мачуга О. Збігають дні, проходять ночі... // До Світла. – 2005. – № 8-10 (41-43). – С. 60.

5. Мачуга О. Чомусь мені все так здається... // До Світла. – 2005. – № 8-10 (41-43). – С. 60-61.